

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
Средняя общеобразовательная школа с.Элегест Чеди-Хольского кожууна РТ

СОГЛАСОВАНО

заместитель директора по УВР

 /Сотпа А.А./

от «31» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

директор школы

 Т. М. Х./

Приказ № 306
от «31» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ПО РОДНОМУ (ТУВИНСКОМУ ЯЗЫКУ)
ДЛЯ 5 КЛАССА
НА 2024/2025 УЧЕБНЫЙ ГОД

Тайылбыр бижик

Өөредилгениң чаарттыңан федералдыг күрүне стандартының (31.05.2021, № 287) негелделеринге дүүштүр тургустунган Федералдыг ажилчын программада (2023) өскерилгелерни кииргени-биле 2024-2025 өөредилге чылында календарь-темалыг планнаашкынны 2022, 2023 чылдарда парлаттыңан «Тыва дыл» деп шенелде өөредилге номнарынга (irnsh_tuva@mail.ru) даянып тургускан.

Темалыг планнаашкын

5 класс – 34 ш.

Катаптаашкын – 6 шак.

Хыналда болгаш чогаадыкчы ажилдар (хыналда ажил, эдертиг, чогаадыг, словарьлыг диктант, төлевилел дээш о.ө.) – 6 шак. Теория болгаш практика – 56 шак.

Ажыглаар шенелде өөредилге номнары:

Тыва дыл. 5 класс. Авторлары: Е.М. Куулар, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар, Ч.М. Тютюш. – Красноярск: ООО Издательство «Офсет», 2022.

(Тыва дыл. 5 класс. Авторлары: Е.М. Куулар, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар, 2024, чаарткан электроннуг хевири).

Тыва дыл. 6 класс. Авторлары: Е.М. Куулар, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар. – Красноярск: ООО Издательство «Офсет», 2022. (Тыва дыл. 6 класс.

Авторлары: Е.М. Куулар, Т.Б. Оюн, Ч.А. Сарыглар, 2024, чаарткан электроннуг хевири).

Дылдың адырлары	Программа аайы-биле темалар	Шактар саны	Өөреникчилерниң кылыр ажыл-чорудулгазының кол хевирлеринин чижек тайылбыры
	1-4 класстарга өөрэнген чүүлдеринге катаптаашкын Чугаа кезектери. Сөс каттыжыышкыны болгаш домак Чугааның болур байдалы. Чугааның стильдери.	1	Сөзүглелдерни сайгарар. Айтырыгларга харыылаар. Чурукту ажыглап тургаш, домактарны болгаш сөзүглелди тургузар. Чүве ады, демдек ады, арынның ат оруннарын өске чугаа кезектеринден ылгаар. Чүве аттарын падежтерге, саннарга өскерттир. Домакта кол сөс, сөглекчини тывар. Кылыг сөзүн арыннарга болгаш саннарга өскерттир. Бөдүүн домактарны тургузар. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарының соонга салыр бижик демдектерин сагыыр. Чугааның каяа, кымның-биле, кандыг сорулгалыг болуп болурун билир. Сөзүглелдер, таблицалар-биле ажылдаар. Сөзүглелдин стилин тодарадыр.

Дыл, дыл дугайында ниити билиглер	Төрөөн дыл – чоннуң эртинези (Дыл – кижилерниң харылзажыр чугула чепсээ. Төрөөн дыл – чоннуң чон бооп артарының үндезини. Тыва дылды өөренириниң ужур-дузазы.)	1	Өөредилге номунда төрөөн дыл дугайында материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерни күүседир. Төрөөн дыл дээрге кандыг-даа чоннуң эртинези-дир деп чүүлдү билип алыр. «Дыл – кижилерниң харылзажыр чугула чепсээ», «Төрөөн дыл – чоннуң чон бооп артарының үндезини» деп темаларга ажык чугааны чорудар. Демнежип ажылдаар: тыва дылдың ниитилелге ужур-дузазының дугайында тайылбырларны, медээлерни тывар. «Төрөөн дылым дугайында бодалым» деп төгөрик столду эрттирер. «Тыва дылдың чечени» деп төлевилел тургузар: дыл дугайында немелде литератураны, словарьларларны ажыглаар, төлевилелин эштеринге таныштырар.
Дыл дугайында эртем	Дыл эртеми болгаш ооң адырлары. Тыва дыл эртемниң адырлары, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглаары. Чугааның янзылары.	1	Өөредилге номунда дыл эртеми болгаш ооң адырларының дугайында материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерни күүседир. Эртем дээрге амыдыралдың кандыг-бир адырынга хамаарышкан билиглерни өөренип көөр болгаш ону чаңгыс аайлаарынче угланган кижиниң ажыл-чорудургазының бир адыры деп чүүлдү билир. Лингвистика (лат. lingua «дыл») азы дыл эртеми дээрге дылдар дугайында өөренир эртем болур деп чүвени билир. Ук эртем делегейде шупту дылдарны болгаш тодаргай кандыг-бир дыл дугайында өөренир, шинчилээр. Тыва дыл эртеми дыл дугайында ниити билиглерни, дыл дугайында эртемниң адырларын болгаш чугаа культуразын өөредирин тайылбырлаар. Бөлүктөп ажылдаар: Тыва дылдың адырларын билири-биле
			тайылбырлаар: фонетика, орфоэпия, лексика, фразеология, морфология, синтаксис, орфография, пунктуация, стилистика. Чугааның янзыларының дугайында эге класстан алган

			билиглериңге даянып чугааны кылыр.
	Хыналда ажыл	1	Алган билиглериң бадыткаар, бердинген онаалгаларны күүседир.
Фонетика болгаш орфоэпия	Фонетика дугайында билиг. Фонетика – дылдың үн тургузуунуң дугайында эртемниң адыры. Үн – дылдың эң бичии кезии. Чугаа органны болгаш чугаа үннериниң тургустунары. Артикуляция. Үннерниң утка ылгаар хүлээлгелери (шынарлары). Фонетиктиг транскрипция болгаш ооң чамдык демдектери. Ажык үннерниң бөлүктээшкени: Кыска, узун болгаш өк-биле адаар ажык үннер. Кадыг болгаш чымчак ажык үннер. Ажык үннерниң аяннажылгазы (сингармонизм). Эрин-биле адаар болгаш эрин-биле адавас ажык үннер. Ажык эвес үннерниң бөлүктээшкени: күштүг, кошкак болгаш аяар ажык эвес үннер. Ыткыр болгаш дүлей ажык эвес үннер. Сөске ажык эвес үннерниң каттыжар чуруму	10	«Фонетика», «орфоэпия» деп терминнер дугайында чугааны чорудар. Бөлүктөп ажылдаар: ажык болгаш ажык эвес үннерни бөлүктээр. Ажык үннерни бөлүктээри. Эжеш ажылдаар: карточкалар, схемалар тургузар. Ажык болгаш ажык эвес үннерни аңгылаар, оларны шын адаар. Адалгазының аайы-биле ылгалдарын барымдаалап, ажык үннерни тодарадыр. Сөстөрдө ажык үннерни шын адаар. Эжеш ажылдаар: үннерниң утка ылгаар хүлээлгелерин (шынарларын) тодарадыр. Ажык болгаш ажык эвес үннерге характеристиканы бээр. Бөлүктөп ажылдаар: ажык үннерниң шын адалгазын сайгарар, тайылбырлаар, шын адаар, ажык үннерлиг сөстөрни шын бижиир. Сөстөргө аяннажылганы сагыыр, аяннажылгага чагыртпайн баар таварылгаларны чижектерге көргүзөр. Ажык үннерни адап турда, эриннерниң киржилгезин тайылбырлап билир. Эжеш ажылдаар: ажык эвес үннерни адап турда таваржыр шаптыктың тыптыр аргазын, тыптыр черин тайылбырлаар; ажык эвес үннерни а) адаарының күженишкениниң аайы-биле болгаш б) ыт, дааштың киржилгезиниң аайы-биле ылгалын тодарадыр. Бөлүктөп ажылдаар : сөске ажык эвес үннерниң каттыжар чурумун, дөмейлежи бээрин чижектерге көргүзөр.

	болгаш дөмейлежири. Ийи ажык үн аразынга дүлей ажык эвес үннүң ыткыр үн-биле солчуру. Сөстүң фонетиктиг сайгарылгазы. Слог болгаш ооң хевирлери (ажык, хаалчак). Тыва дылда ударение. Интонация. Орфоэпия дугайында билиг. Тыва дылда шын адалганың дүрүмнери.	Сөсте ийи ажык үн аразынга дүлей ажык эвес үннүң ыткыр үнбиле солчу бээрин тайылбырлаар. Сөстерде ажык эвес үннерни шын адаар. Бөлүктөр аразынга чаржып ажылдаар: сөстерниң транскрипциязын дүрген бижиир. Айыткан үннерни шупту деңге ыткыр кылдыр шын адаар. Сөстерде үннерни шын адаар. Коллективтиг ажылдаар: шын адалганың ужур-дузазының дугайында чугаа чорудар. Эжеш ажылдаар: сөстүң слогтарын тодарадыр; ажык болгаш хаалчак слогтарны аңгылаар. Бижикке слогту дараазында одуругже көжүрериниң чурумун барымдаалап слогтарга чарар. Бөлүктөп ажылдаар: оюн «Ударениени шын салыңар!» (карточкаларда сөстерниң ударениезин шын адаар) Интонация дугайында тайылбырлаар. Тыва дылда шын адалганың дүрүмнерин болгаш ударениени сагывышаан, сөзүглелдерни номчуур. Өөредилге номунуң фонетика, орфоэпияга хамаарышкан материалдарының ниити сайгарылгазынга киржир. Бердинген сөстерниң фонетиктиг сайгарылгазын кылыр, транскрипцияның демдектерин шын ажыглаар: узун ажык үннер – дагаа [даъга:], аяа [айа:], өк-биле адаар ажык үннер – аът [а^бт], күштүг ажык эвес үннер – пар [п‘ар], тал [т‘ал], дакпырлап — бижиир ажык эвес үжүктөрниң үннери – аттар [атар], аккыр — [акыр] дээш о.ө. Сөстерде үннер болгаш үжүктөрниң санының дүүшпейн баарын тайылбырлаар. Бодунуң чугаазынга (чугаа чорудулгазынга) фонетика болгаш орфоэпияда алган билиглерин, мергежилдерин херек кырында ажыглаар. Бодунуң болгаш өске улустуң чугаазында шын адалганың
--	--	--

			(орфоэпияның) дүрүмнерин сагып туарын тодарадып билир, сагывайн туар таварылгаларда оларны эдип шыдаар.
--	--	--	---

	Катаптаашкын	1	Фонетика болгаш орфоэпияга алган билиглерин катаптаар.
	Хыналда ажыл	1	Фонетика болгаш орфоэпияга алган билиглерин, мергежилдерин бадыткаар.

Графика, орфография	Алфавит болгаш ооң ужур-дузазы. Тыва алфавиттин төөгүзү. Латинчиткен тыва алфавит. Кириллицага үндезилээн тыва алфавит. Ниитилел амыдыралынга бижииктин ужур-дузазы. Орфография дугайында билиг. Орфографияның дүрүмнери. Тыва дылдың словарьлары. Ажык эвес үннерниң үжүктерин дакпырлап бижири. Й үннүг үжүктерлиг (я, е, ё, ю.) сөстөрни шын бижири. Сөс эгезинге т-д, п-б деп үннерниң үжүктерин шын бижири. Кадыг (ь) болгаш чымчак (ъ) демдектерни сөске ажыглаары.	2	Графика дугайында ниити чугаага киржир. Төлевилел тургузар: «Тыва дылдың алфавиди». Латин алфавитке үндезилээн тыва алфавит-биле таныжар. Кирилл алфавидинге үндезилээн тыва алфавиттин кыска төөгүзүн билир. Ниитилел амыдыралынга бижииктин ужур-дузазының дугайында бодалын илередир. Коллективтиг ажылдаар: Тываның дескээринде бижииктиг тураскаалдар дугайында кыска шинчилел ажылын чорудар (башкының сүмелээни информантылар-биле ужуражыр, ном саңындан херек номнарны тывар, номчулга залынга номчуттунар, херек материалдарны дилээр). Тыва алфавитти словарьлар, тайылбыр номнар (справочниктер), энциклопедиялардан медээ дилээрде ажыглаарын билир. «Өк-биле адаар ажык үннер» деп темага дыңнадыг белеткээр. Орфография дугайында тайылбырны кылырынга киржир. Эжеш ажылдаар: орфография дүрүмнерин сактып алыр, удурдедир хынажыр (бердинген сөске хамаарышкан дүрүмнү тайылбырлаар азы бердинген дүрүмге чижектерини тывар) Коллективтиг ажылдаар: тыва дылдың словарьларының дузазыбиле сөстөрниң шын бижилгезин хынаар. Өөредилге номунда графика, орфографияга хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерни күүседир. Словарьлыг диктантаыны бижиир.
	Хыналда ажыл	1	Графика, орфографияга хамаарышкан билиглерин бадыткаар.
Лексика болгаш фразеология	Лексикология – дыл эртемниң бир адыры. Сөс болгаш ооң лексиктиг утказы. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөр.	4	Лексикология деп эртем адырының дугайында чугаага киржир, билиглерни шингээдир. «Сөстүң лексиктиг утказы» деп билиишкинни тодарадыр, ук теманы тайылбырлаар. Өөредилге номунда лексика болгаш фразеологияга хамаарышкан

	Сөстөрнiң дорт, доора болгаш көжүрген уткалары. Омонимнер. Синонимнер. Антонимнер. Табу сөстөр болгаш эвфемизмнер. Тывылган угунуң аайы-биле тыва дылдың лексиказы (ниити түрк лексика, өске дылдардан үлегерлээн лексика: моол, кыдат, төвүт, орус болгаш өске дылдардан)	материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерни күүседир. Эжеш ажилдаар: бердинген сөстөрнiң лексиктиг утказын тайылбырлаар. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөрни аңгылаар. Хөй уткалыг сөстөрни тыва дылдың словарьларының дузазыбиле тодарадыр, оларны чугаага шын ажыглаар. Хөй уткалыг сөстөр болгаш омонимнерни ылгап билир. Бот хуузунда ажилдаар: хөй уткалыг сөстөр-биле домактарны тургузар. Оюнга киржир: дорт, доора болгаш көжүрген уткалыг сөстөрни домакт иштинден тывар; доора болгаш көжүрген уткалыг сөстөр кирген сөзүглелдерни тывар, ылгап билир. «Эжишкилер бис» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Синонимнер бис», «Омонимнер бис», «Антонимнер бис», «Табу биле эвфемизм бис» Удур-дедир хынажыр: синонимнер, антонимнер, омонимнерге онаалгалар чогаадыр, оларның-биле домактар чогаадыр, аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар. Сөзүглелден табу болгаш эвфемизмнерни тывар. Чугаага табу сөстөрнiң орнунга эвфемизмнерни ажыглаар. Синонимнер, антонимнер, омонимнер, табу болгаш эвфемизмнер дугайында ниити чугаага киржир. Эжеш ажилдаар: тыва дылдың омонимнерин сөзүглел иштинден тывар, оларның чүге омонимнер апарганын тайылбырлаар. «Алдын аптара» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Ниити түрк сөстөр», «Моол дылдан үлегерлээн сөстөр», «Кыдат дылдан үлегерлээн сөстөр», «Төвүт дылдан үлегерлээн сөстөр», «Орус дылдан үлегерлээн сөстөр», «Англи, корей, япон дылдардан үлегерлээн сөстөр» (бөлүүнге хамаарышкан сөстөрни шилип тывар). Ниити түрк лексиканың, моол дылдан үлегерлээн лексиканың чижектерин тывар. Моол, төвүт, кыдат сөстөрни аңгылаар.
--	--	---

	Ажыглалының аайы-биле тыва дылдың лексиказы. Ниити ажыглалдың сөстери. Кызыгаарлыг ажыглалдың сөстери: диалектизмнер, мергежил сөстери болгаш терминнер. Ховар ажыглалдың сөстери: эргижирээн сөстөр (историзмнер, архаизмнер), чаа сөстөр (неологизмнер). Жаргонизмнер. Хуу аттар (ономастика), оларның янзылары (топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер болгаш космонимнер).	Эрги болгаш чаа орус үлегерлеп алыышкыннарны тодарадыр. Кыска дыннадыг белеткээр: «Ажыглалының аайы-биле тыва дылдың лексиказы». «Мени каяа ажыглаар силер?» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Каяа-даа» (ниити ажыглалдың сөстери), «Тожу кожуунга» (диалектизмнер), «Эштерим аразынга» (жаргонизмнер), «Ажылымга», «Аалымга» (мергежил сөстери), «Кырган-ачам дугайында сактыышкынга, чогаалга» (эргижирээн сөстөр), «Квест-оюнга» (чаа сөстөр). Ниити ажыглалдың, ховар ажыглалдың сөстөрүн (эргижирээн сөстөр – историзмнер, архаизмнер, чаа сөстөр – неологизмнер), кызыгаарлыг ажыглалдың сөстөрүн (диалектизмнер, мергежил сөстери, жаргонизмнер), терминнерни аңгылаар. Мергежил сөстөрүн, диалектизмнерни, терминнерни чугааның янзы-бүрү байдалдарынга ажыглаар. Чечен чогаал сөзүглелдеринден эргижирээн сөстөр, историзмнер, неологизмнерни тывар. Бодунуң чугаазынга жаргонизмнер болгаш диалектизмнерни кандыг таварылгада ажыглаарын боданыр. Литературлуг дылдың сөстөрүн диалектизмнерден ылгаар. Тыва литературлуг дылдың лексиктиг нормаларын шын сагып турарын медереп билир. Тыва дылдың лексиказын тывылган угунуң болгаш ажыглалының аайы-биле таныыр, оларны аңгылаар, бижимел чугаага шын ажыглаар. «Чүү-дүр ол?» деп оюнга бөлүк аайы-биле киржир: «Топо», «Гидро», «Этно», «Антропо», «Зоо», «Космо» (хуу аттарны танып билир, аңгылаар, шын бижиир). Хуу аттар дугайында кол билиглерни шиңгээдир. Оларның янзыларын аңгылаар (топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер база космонимнер), сөзүглелден тывар.
--	--	---

--	--	--	--

	Фразеология – дыл эртемнин бир адыры. Фразеологизмнер дугайында билиг. Фразеологизмнерниң кол демдектери болгаш утказы. Тыва дылдың фразеологтук словары. Тыва дылдың тайылбырлыг словары. Сөстүң лексиктиг сайгарылгазы.		Фразеологияның кол билиглерин шингээдир, медресеп билир. Хостуг болгаш быжыг сөс каттыжышкыннарын аңгылаар. Сөзүглелден фразеологизмнерни тывар, оларны синонимниг одурут тургузарынга ажыглаар. Оларның утказын тайылбырлаар болгаш чугаага ажыглаар. Фразеологизмнерни сөзүглелдерден, тайылбыр словардан тывар, олар-биле домактарны чогаадыр. Фразеологизмнерниң синонимнерин тывар. Орус дылда тыва дылга чоок уткалыг фразеологизмнерниң чижектерин көргүзер. Тыва дылдың фразеологтук словарын ажыглаар. Бөлүктеп ажылдаар: тыва дылдың тайылбыр словары, тыва дылдың фразеологтук словары (сөстерниң болгаш фразеологизмнерниң уткаларын тодарадыр). Тыва дылдың очулга болгаш терминнер словарларының төрөөн дылдың байлаан шингээдип алырынга ужур-дузалыын медресеп билир. Бодунуң болгаш өске кижиниң чугаазында сөстерниң ажыглалынга хамаарыштыр үнелелди бээр. Бот хуузунда ажылдаар: сөстүң лексиктиг сайгарылгазын кылыр. Словарылыг диктантыны бижиир.
	Хыналда ажыл	1	Бот хуузунда ажылдаар: диктант бижиир. Сөстүң утказын, ооң бөлүүн тайылбырлаарынга немелде онаалгалыг хыналда ажылды күүседир.
Синтаксис. Пунктуация	Синтаксис – грамматиканың бир адыры. Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектери болгаш оларның хүлээлгелери.	1	Синтаксистин кол билиглериниң дугайында чугаага киржир. Коллективтиг ажылдаар: бижик демдектерин шын ажыглаарының дүрүмнерин тайылбырлаар.

			Эжеш ажилдаар: бижик демдектери болгаш оларның хүлээлгелерин тодарадыр.
--	--	--	---

	Сөс каттыжыышкыннары. Сөс каттыжыышкынының дугайында билиг. Сөс каттыжыышкынында өзек болгаш чагырткан сөс. Сөс каттыжыышкынының синтаксистиг сайгарылгазы.	2	Өөредилге номунда сөс каттыжыышкыннарынга хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерниң онаалгаларын күүседир. Эжеш ажилдаар: сөс каттыжыышкынында өзек болгаш чагырткан сөстү тодарадыр. Коллективтиг ажилдаар: домак иштинден сөс каттыжыышкыннарын ушта бижиир, өзек сөстен чагырткан сөсчө харылзаалыг айтырыгны салыр. Сөзүглелде ажыглаттынган сөс каттыжыышкыннарының утказын тайылбырлаар. Эжеш ажилдаар: сөс каттыжыышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Бот хуузунда ажилдаар: бердинген модельдер аайы-биле сөс каттыжыышкынын тургузар: д.а.+ч.а., с.а.+ч.а. дээш о.ө. Сөс каттыжыышкыннарынга хамаарыштыр тургузуп алганы айтырыгларны бот-боттарынга салыр, онаалгаларны бээр. Сөс каттыжыышкынының синтаксистиг сайгарылгазын кылыр.
	Хыналда ажил	1	Бот хуузунда ажилдаар: онаалгаларны күүседир.

	Домак. Бөдүүн домак дугайында билиг. Чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарның хевирлери (медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары). Алгы домаа. Домактың грамматиктиг ооргазы (предикаттыг төвү). Тургузуунуң аайы-биле домактарның янзыларының (ийи чугула кижигүңнүг (ийи составтыг) болгаш чаңгыс чугула кижигүңнүг (чаңгыс составтыг), делгеренгей эвес болгаш делгеренгей, нарынчттынган болгаш нарынчттынмаан, долу болгаш долу эвес) дугайында ниити билиг.	2	Сөс, сөс каттыжышкыны, домакты ылгаар болгаш оларны тода тайылбырлаар. Коллективтиг ажылдаар: чугаалаар сорулгазының аайы-биле медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын тодарадыр. Алгы домаан ылгап билир. Бот хуузунда ажылдаар: домактың грамматиктиг ооргазын (кол сөс, сөглөкчизин) тывар, кандыг чугаа кезээ-биле илереттингенин тодарадыр. Домакта кол сөс биле сөглөкчинин харылзаазын тайылбырлаар. Өөредилге номунда бөдүүн домакка хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир. Алган билиглериң мергежилгелерни күүседип тура ажыглаар. Башкының сүмелээни сөзүглелден тургузуунуң аайы-биле домактарның янзыларынга чижектерни тывар азы боду чогаадыр.
	Бөдүүн домакта логиктиг ударение дугайында билиг. Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы.		Аас чугаага үн аяны, логиктиг ударениени; бижимел чугаага бижик демдектерин сагыыр. Делгеренгей болгаш делгеренгей эвес домактарны сөзүглелден тывар болгаш тургузар, домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Пунктуастьг дүрүмнерни сагыыр. Эжеш ажылдаар: бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Бөдүүн домакта логиктиг ударение дугайында чугаага киржир. «Синтаксис» деп темага улуг эвес тестиге харыылаар.
	Катаптаашкын	1	Синтаксис, пунктуацияга алган билиглериң катаптаар.
	Хыналда ажыл	1	Диктант бижиир, хыналда онаалгаларны кылыр.

Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы	Диалог. Аас чугааның хевирлери: айтырыгхарыы, сонуургалын оттуруп чугаалажыры, бодал солчуру. Монолог: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын.	1	Өөредилге номунда диалог, монологка хамаарышкан материалдарның ниити сайгарылгазынга киржир, мергежилгелерни күүседир. Диалог болгаш монологту ылгап билир. Бөлүктөп ажылдаар: бердинген темаларга диалогтуң хевирлериниң чижектерни тургузар: айтырыгхарыы, сонуургалын оттуруп чугаалажыры, бодал солчуру. Бот хуузунда ажылдаар: бердинген тема аайы-биле монологтуң кайы-бир хевиринге кыска сөзүглелди тургузар (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын), эштериниң мурнунга номчуур. Бодунуң бодалын илередир, чугаа культуразын сагыыр. Чаңгысклассчыларының чугаазында эрттирипкен частырыгларын хайгаараар, чазыгларын эдер.
	Катаптаашкын. Фонетика. Орфоэпия. Орфография. Лексика болгаш фразеология. Синтаксис. Пунктуация.	1	Тус-тузунда тема аайы-биле демнежиң, коллективтиг ажылды чорудар, бөлүк аайы-биле болгаш чааскаан ажылдаар.
	Хыналда ажыл	1	Хыналда ажылды күүседир.
		34 шак	

Календарлыг планнаашкын

Дылдың адырлары	Программа аайы-биле темалар	Шактар саны	Эрттирер хуну	
			План аайы-биле	Шын эрттирген хуну
	1-4 класстарга өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын Чугаа кезектери. Сөс каттыжыышкыны болгаш домак Чугааның болур байдалы. Чугааның стильдери.	1	02.09	

Дыл, дыл дугайында ниити билиглер	Төрээн дыл – чоннуң эртинези (Дыл – кижилерниң харылзажыр чугула чепсээ. Төрээн дыл – чоннуң чон бооп артарының үндезини. Тыва дылды өөренириниң ужур-дуказы.)	1	09.09	
Дыл дугайында эртем	Дыл эртеми болгаш ооң адырлары. Тыва дыл эртеминиң адырлары, оларның демдектери болгаш чугаага ажыглаары. Чугааның янзылары.	1	16.06	

--	--	--	--	--

	Хыналда ажыл	1	23.09	
Фонетика болгаш орфоэпия	Фонетика дугайында билиг. Фонетика – дылдың үн тургузуунуң дугайында эртемниң адыры. Үн – дылдың эң бичии кезии. Чугаа органнары болгаш чугаа үннериниң тургустунары. Артикуляция. Үннерниң утка ылгаар хүлээлгелери (шынарлары). Фонетиктиг транскрипция болгаш ооң чамдык демдектери. Ажык үннерниң бөлүктээшкени: Кыска, узун болгаш өк-биле адаар ажык үннер. Кадыг болгаш чымчак ажык үннер. Ажык үннерниң аяннажылгазы (сингармонизм). Эрин-биле адаар болгаш эрин-биле адавас ажык үннер. Ажык эвес үннерниң бөлүктээшкени: күштүг, кошкак болгаш аяар ажык эвес үннер. Ыткыр болгаш дүлей ажык эвес үннер. Сөске ажык эвес үннерниң каттыжар чуруму	10	30.09 07.10 14.10 21.10 04.11 11.11 18.11 25.11 02.12 09.12	

	болгаш дөмейлежири. Ийи ажык үн аразынга дүлей ажык эвес үннүн ыткыр үн-биле солчуру. Сөстүн фонетиктиг сайгарылгазы. Слог болгаш ооң хевирлери (ажык, хаалчак). Тыва дылда ударение. Интонация. Орфоэпия дугайында билиг. Тыва дылда шын адалганың дүрүмнери.			
--	--	--	--	--

	Катаптаашкын	1	16.12	
	Хыналда ажыл	1	23.12	

Графика, орфография	Алфавит болгаш ооң ужур-дузаы. Тыва алфавиттиң төөгүзү. Латинчиткен тыва алфавит. Кириллицага үндөзилээн тыва алфавит. Ниитилел амыдыралыңга бижиктиң ужур-дузаы. Орфография дугайында билиг. Орфографияның дүрүмнери. Тыва дылдың словарьлары. Ажык эвес үннерниң үжүктөрүн дакпырлап бижиири. Й үннүг үжүктөрлиг (я, е, ё, ю.) сөстөрни шын бижиири. Сөс эгезинге т-д, п-б деп үннерниң үжүктөрүн шын бижиири. Кадыг (ь) болгаш чымчак (ъ) демдектерни сөскө ажыглаары.	2	13.01 20.01	
	Хыналда ажыл	1	27.01	
Лексика болгаш фразеология	Лексикология – дыл эртемниң бир адыры. Сөс болгаш ооң лексиктиг уткаы. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөр.	4	03.02 10.02 17.02 24.02	

	Сөстөрниң дорт, доора болгаш көжүргөн уткалары. Омонимнер. Синонимнер. Антонимнер. Табу сөстөр болгаш эвфемизмнер. Тывылган угунуң аайы-биле тыва дылдың лексиказы (ниити түрк лексика, өске дылдардан үлегерлээн лексика: моол, кыдат, төвүт, орус болгаш өске дылдардан үлегерлеттинген сөстөр).			
--	--	--	--	--

	Ажыглалының аайы-биле тыва дылдың лексиказы. Ниити ажыглалдың сөстери. Кызыгаарлыг ажыглалдың сөстери: диалектизмнер, мергежил сөстери болгаш терминнер. Ховар ажыглалдың сөстери: эргижирээн сөстөр (историзмнер, архаизмнер), чаа сөстөр (неологизмнер). Жаргонизмнер. Хуу аттар (ономастика), оларның янзылары (топонимнер, антропонимнер, этнонимнер, зоонимнер болгаш космонимнер).			
--	--	--	--	--

	Фразеология – дыл эртеминиң бир адыры. Фразеологизмнер дугайында билиг. Фразеологизмнерниң кол демдектери болгаш утказы. Тыва дылдың фразеологтук словары. Тыва дылдың тайылбырлыг словары. Сөстүң лексиктиг сайгарылгазы.			
	Хыналда ажыл	1	03.03	
Синтаксис. Пунктуация	Синтаксис – грамматиканың бир адыры. Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектери болгаш оларның хүлээлгелери.	1	10.03	

	Сөс каттыжыышкыннары. Сөс каттыжыышкынының дугайында билиг. Сөс каттыжыышкынында өзек болгаш чагырткан сөс. Сөс каттыжыышкынының синтаксистиг сайгарылгазы.	2	17.03 07.04	
--	---	---	----------------	--

	Хыналда ажыл	1	14.04	
	Домак. Бөдүүн домак дугайында билиг. Чугаалаар сорулгазының аайы-биле домактарның хевирлери (медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары). Алгы домаа. Домактың грамматиктиг ооргазы (предикаттыг төвү). Тургузуунуң аайы-биле домактарның янзыларының (ийи чугула кезигүүнүг (ийи составтыг) болгаш чаңгыс чугула кезигүүнүг (чаңгыс составтыг), делгеренгей эвес болгаш делгеренгей, нарынчылтынган болгаш нарынчылтынмаан, долу болгаш долу эвес) дугайында ниити билиг.	2	21.04 28.04	
	Бөдүүн домакта логиктиг ударение дугайында билиг. Бөдүүн домактың синтаксистиг сайгарылгазы.			
	Катаптаашкын	1	05.04	
	Хыналда ажыл	1	12.05	
Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы	Диалог. Аас чугааның хевирлери: айтырыгхары, сонургалын оттуруп чугаалажыры, бодал солчуру. Монолог: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын.	1	19.05	
	Катаптаашкын. Фонетика. Орфоэпия. Орфография. Лексика болгаш фразеология. Синтаксис. Пунктуация. Хыналда ажыл	1	20.05	
		34 шак		